

Antoni Cetnarowicz, Narodni preporod u Dalmaciji: od slavenstva prema modernoj hrvatskoj i srpskoj nacionalnoj ideji

(prevela s poljskog Magdalena Najbar – Agičić) Zagreb: Srednja Europa, 2006., 283 str.

Antoni Cetnarowicz poljski je povjesničar rođen u Krakovu 1944. godine. Djeluje na Povijesnom odjelu Jagelonskog sveučilišta u Krakovu kao profesor europske i svjetske povijesti 19. stoljeća te je predstojnik Katedre za opću povijest novoga vijeka. Povijest Srednje i Jugoistočne Europe u 19. stoljeću temelj je njegova interesa kao povjesničara o čemu svjedoče tri knjige i brojni članci s naglaskom na nacionalnu problematiku Habsburške Monarhije (posebice slovenski i hrvatski narodni preporod), povijest Srbije te odnose i veze između Poljaka i južnih Slavena.¹

Djelo je u izvorniku tiskano 2001. godine na poljskom jeziku pod nazivom *Odrodzenie narodowe w Dalmaciji. Od „slavenstva“ do nowoczesnej chorwackiej i serbskiej idei narodowej*. Hrvatsko izdanje izlazi 2006. godine u nakladi izdavačke kuće Srednja Europa u prijevodu Magdalene Najbar – Agičić.

Knjiga *Narodni preporod u Dalmaciji* nastala je kao dio znanstveno-istraživačkog projekta *Nationalbewegung und Lebenswelt in Dalmatien während der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. Projekt je održan između 1996. i 1998. godine na Jagelonskom sveučilištu u Krakovu u suradnji s Historijskim seminarom Sveučilišta u Baselu. Kako sam autor naglašava u predgovoru hrvatskom izdanju², cilj projekta bio je približiti publici s poljskog i njemačkog govornog područja razvoj događaja koji se zbio u Dalmaciji u drugoj polovici 19. stoljeća vodeći se načelom *sine ira et studio* kako bi dobio objektivnu sliku zbivanja.³ Strukturalno gledajući, djelo se, uz uvod i zaključak, sastoji od četrnaest poglavlja.

Nakon predgovora hrvatskom izdanju, u kojem autor opisuje inicijativu na kojoj je nastala knjiga, u uvodu (7. - 12.) osvrće se na samu problematiku proučavane teme dajući ukratko pregled, po autorovu mišljenju, relevantne literature, postavljajući cilj djela, a to je prikaz narodnog preporoda u Dalmaciji između 1860. i 1880.-1882. godine. Tako se dotiče i problematike periodizacije samog preporoda objašnjavajući godine koje je uzeo za granične u ovoj monografiji, a to su 1860. i 1880., odnosno donošenje ustava i raskol u Narodnoj stranci koji je rezultirao stvaranjem Srpske stranke. Konačno, stavlja preporod u „unutar-dalmatinski, jugoslavenski i međunarodni aspekt“,⁴ izdvajajući talijanski Risorgimento, frakcije unutar Narodne stranke i kontekst Istočnog pitanja. Autor završava uvod pregledom arhiva iz kojih je crpio građu.

Prvo poglavlje, *Dalmacija 1797. – 1850. godine. Politička situacija, društveni i jezično – etnički odnosi* (13. - 25.), započinje prikazom političke situacije od primirja u Loebenu, austrijske, kratkotrajne francuske vlasti te ponovne austrijske. Otvara se i problematika etničkog sastava stanovništva, tj. proučavanje istoga, ali i jezičnoga te autor termine vezane uz jezik upotrebljava onako kako oni glase u izvorima. Dotiče se i prodora ideje ilirizma, koncepcija o budućnosti Dalmacije iz 1848. godine te razdoblja apsolutizma i ideje o ujedinjenju južnih Slavena pod okriljem Srbije.

Prodor liberalnih ideja među dalmatinsko stanovništvo, razvoj preporoditeljske misli te njen položaj u međunarodnom (europskom) kontekstu kao i prve veće rasprave o (ne)pripadnosti Dalmacije koje će rezultirati podjelom politički aktivnog stanovništva na autonomaše i narodnjake (aneksioniste) te prevlast autonomaša, predmet su drugog poglavlja *Na izvorima Narodne stranke* (25. – 51.).

1 Cetnarowicz, 2006, 283.

2 Cetnarowicz, 2006, 3-4.

3 Cetnarowicz, 2006, 3.

4 Cetnarowicz, 2006., 11.

Promatrajući položaj Dalmacije u europskom (regionalnom) kontekstu, autor iznosi epizodu u kojoj je Dalmacija trebala biti odskočna daska u planovima talijanskih političara i revolucionara, mađarske i poljske emigracije te pojedinih uključenih Hrvata kako bi zajedničkim snagama doveli do propasti Habsburške Monarhije i oslobođanja naroda koji se nalaze pod njom (poglavlje *Dalmacija u planovima Garibaldijske, mađarske i poljske emigracije (1860.-1863.)*; 51. – 67.).

Poglavlje *Organiziranje Narodne stranke i njezino djelovanje u razdoblju 1860.-1865.* (67. – 97.) donosi pregled početnog djelovanja Narodne stranke koje kreće preko jezičnog pitanja s ciljem ponarođivanja institucija (uprave i sudstva) i školstva, osnivanja čitaonica, Matice dalmatinske u Zadru, formiranja Liberalnog saveza te prihvaćanja federalističkih koncepcija.

Iako je prve planove o ekspediciji u Dalmaciju Garibaldi napustio nakon okreta politike s Venecije na Rim, u razdoblju 1864. - 1866. tenzije se opet aktiviraju uz veći naglasak na zajedničku dalmatinsku (hrvatsku) borbu za ujedinjenje o čemu govori peto poglavlje *Planovi ekspedicije u Dalmaciju 1864.-1866.* (97. – 109.).

Šesto poglavlje *Nacionalni pokret u razdoblju 1866.-1867.* (109. – 127.) predstavlja razdoblje pokreta u kojem su prevladavajući čimbenici jezično pitanje, ali i sverastući strah od talijanskog iredentizma koji će dovesti do radikalizacije stajališta: ili ujedinjenje s Hrvatskom i Slavonijom ili iredentizam te će takva situacija rezultirati raspadom Liberalnog saveza. Od ovog razdoblja položaj Dalmacije gleda se u novom kontekstu; u kontekstu Austro-ugarske nagodbe.

Nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe prema kojoj se Dalmacija našla u austrijskom dijelu Monarhije, posljednje nade za ujedinjenje Trojedne Kraljevine bili su nadolazeći pregovori između Hrvatskog i Ugarskog sabora. Poglavlje *Pitanje ujedinjenja Dalmacije s Hrvatskom nakon uvođenja dualizma. Zaoštavanje borbi između Narodne stranke i autonomaša* (127. – 145.) govori i o sve oštrijim sukobima između narodnjaka i autonomaša, koje se sve više poistovjećuje s talijanima.

Ustanak u Boki kotorskoj 1868. godine problematika je istoimenog osmog poglavlja (145. – 157.). Potaknut zakonom o općoj vojnoj obvezi, ustanak će se pokušati prikazati kao dijelom slavenske propagande i crnogorskih tenzija o proširenju na područje Boke kotorske te će rezultirati novim sukobom na relaciji narodnjaci - autonomaši u kojem će se narodnjake poistovjetiti s ustanicima.

U devetom poglavlju, *Kriza ideologije slavenstva. Počeci oblikovanja moderne hrvatske i srpske nacionalne i državne ideje* (157. – 171.), autor obrađuje razdoblje pokreta u kojem on navješćuje novo obilježje, a to je formiranje hrvatske i srpske nacionalne ideje, nakon čega se osvrće na stajališta jugoslavenske te današnje hrvatske i srpske historiografije kada je riječ o tom pitanju. Obrađuje pojavu srpske nacionalne ideje, ali i zametaka budućih sukoba počevši od polja vjeroispovijesti, jezika (identificiranje štokavaca sa Srbima). Razvoj srpske nacionalne svijesti u Dalmaciji te pobjeda talijanske orijentacije među autonomašima, navode Pavlinovića na promjenu smjera ideologije te je okreće prema isticanju hrvatske nacionalne ideje na temelju povijesno-državnog prava.

Raspisivanje izbora 1870. godine, pa tako i onih za Dalmatinski sabor, označilo je preokret u političkom životu Dalmacije. Obećanje poštenih izbora bez uplitanja vlasti značilo je tihu podršku Dvora Narodnoj stranci koja je i odnijela izbornu pobjedu, čija će cijena biti slanje zastupnika u Carevinsko vijeće. Opisanu problematiku razrađuje poglavlje *Pobjeda na izborima za Dalmatinski sabor 1870. godine* (171. – 183.).

Jedanaesto poglavlje, *Prvi rascjep u Narodnoj stranci – nastanak zemljaštva* (183. – 200.), donosi događanja nakon 1870. godine kada Narodna stranka jača pobjedama na lokalnim izborima, a uskoro šalje i predstavnike u Carevinsko vijeće iz svojih redova što će na kraju rezultirati raskolom u stranci zbog neslaganja istih s vodstvom stranke te nastanka, po glasilu nazvanih, zemljaša, nakon čega u Carevinsko vijeće opet odlaze autonomaši.

Poglavlje *Djelatnost Narodne stranke u razdoblju 1874.-1877.* (200. – 217.) strukturirao je kroz tri podnaslova: *Borba za jezik, Carev posjet Dalmaciji i Borba protiv zemljaštva i počeci oštrog hrvatsko-srpskog sukoba*. Upravo je u navedenim podnaslovima i sažeta sama djelatnost Narodne stranke u navedenom razdoblju. Dakle, razdoblje je obilježeno daljnjim ustrajanjem na ponarođivanju uprave i sudstva; narodni jezik je uveden u srednje škole kao nastavni, slabljenjem autonomaša, posjetom Franje Josipa Dalmaciji, koji stavlja pokrajinu u kontekst međunarodne politike, tj. kontekst problematike Istočnog pitanja, zaoštavanjem odnosa

između narodnjaka i zemljaša te konačnim prestankom izlaženja *Zemljaka*, čime je *de facto* prestala postojati i sama opcija zemljaša, ponovnom pobjedom Narodne stranke na izborima za Sabor i prihvaćanjem programa vladajuće stranke.

Trinaesto poglavlje, *Narodni pokret prema ustanku u Bosni i Hercegovini i problemu rješavanja Istočnog pitanja (1875.-1878.)* (217. – 229.), donosi razvoj problematike Istočnog pitanja te utjecaja istoga na narodni preporod u Dalmaciji. Autor iznosi kronologiju razvoja ideje priključenja Bosne Dalmaciji te kronologiju austrijskih težnji i ekspanzije na Balkan. Temelj poglavlja je razvoj stava prema krizi u susjednoj pokrajini, što je rezultiralo sve većom podijeljenošću unutar Narodne stranke jer, kako ističe autor, dolazi do sukoba dviju nacionalnih ideja – hrvatske i srpske. Upravo ova problematika predstavlja uvod u posljednje poglavlje *Raspad Narodne stranke i stvaranje Srpske stranke* (229. – 246.).

Sve veće neslaganje između hrvatskog i srpskog dijela Narodne stranke, koje je izašlo na vidjelo u koncepcijama rješenja položaja Bosne i Hercegovine, kulminiralo je izborima za Carevinsko vijeće 1879. godine u kojima je većinu mandata dobila Narodna stranka, ali težak udarac bio je gubitak mandata Klaića, koji je dobio autonomaš. Upravo to označilo je i približavanje Srba u Dalmaciji autonomašima. Oštri sukobi i polemike vodili su se preko glasila stranaka koji su postali bojište ideja, a Sabor je bio podijeljen na narodnjačku, autonomašku i srpsku frakciju.

Posljednji dio ove monografije jest *Zaključak* (246. – 257.) gdje, rezimirajući napisano, autor dolazi do zaključka kako glavni cilj preporoda, ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, nije postignut, ali predstavlja značajan pomak prema formiranju jedinstvene moderne hrvatske nacije te kako raskol u Narodnoj stranici nije rezultirao potpunim prekidom hrvatsko-srpskih odnosa o čemu svjedoče temelji politike novog kursa, Riječka i Zadarska rezolucija. Preporod je ostvaren na području borbe za ponarođivanje javnog života.⁵

Poseban dio ovog djela čine *Izvori i literatura* (257. – 277.), koji se sastoje od neobjavljenih i objavljenih arhivskih izvora, novina i literature. Opsežan popis svjedoči o iscrpnom istraživanju koje je provedeno za potrebe nastanka monografije, na što se osvrnuo i sam autor na predstavljanju knjige u *Vijećnici Filozofskog fakulteta* 17. travnja 2008. godine. Nakon ovog dijela, slijedi *Kazalo imena* (277. – 280.).

Knjiga *Narodni preporod u Dalmaciji* sastoji se od 283 stranice, tvrdog je uveza, a najveće bogatstvo ovog djela autorov je pristup tematici narodnog preporoda u Dalmaciji, vidljiv iz samog naslova knjige koji ne naglašava preporod *hrvatskim*, već mu u podnaslovu daje dublje značenje: *Od slavenstva prema modernoj hrvatskoj i srpskoj nacionalnoj ideji*, kao i stavljanje preporoda u međunarodni kontekst, kako je sam autor na predstavljanju knjige rekao, smatrajući kako je upravo taj aspekt preporoda osjetno nedovoljno razrađen u hrvatskoj historiografiji. Monografiju *Narodni preporod u Dalmaciji: od slavenstva prema modernoj hrvatskoj i srpskoj nacionalnoj ideji* s poljskog na hrvatski prevela je Magdalena Najbar – Agičić, a recenzenti su Nikša Stančić i Josip Vrandečić.

Upravo opisani pristup narodnom preporodu u Dalmaciji osigurava ovom djelu neizostavno mjesto prilikom svakog daljnjeg proučavanja događaja druge polovice 19. stoljeća u navedenoj pokrajini, otvarajući mogućnosti detaljnijih istraživanja pojedinih epizoda preporoda. Knjiga će zasigurno naići na zanimanje kako stručne javnosti jer postoji već dulje razdoblje neizlaženja opsežnijih djela o problematici preporoda u Dalmaciji, tako i studenata (na predstavljanju knjige spomenuto je kako je ona sveučilišni priručnik u Zadru i Splitu), ali i svakoga onoga koga zanima multiperspektivan pristup u proučavanju problematike narodnog preporoda u Dalmaciji.

---

5 Cetnarowitz, 2006, 255.

PRO TEMPORE

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI

Pro tempore

Časopis studenata povijesti
Godina V, broj 5, Zagreb, 2008.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Bali

Uredništvo

Tomislav Bali, Mladen Medved, Nikolina Sarić, Tomislav Šušak

Dizajn i priprema za tisak

Andrija Ražnatović

Lektura i korektura

Krunoslava Papirović

Prijevod i sažetaka na engleski jezik

Mladen Medved, Tomislav Šušak

Izdavač

ISHA Zagreb – Klub studenata povijesti

Tisak

Mediaprint-tiskara Hrastić, Zagreb

Naklada

Tiskano u 250 primjeraka

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača. Izdavanje časopisa ostvareno je uz novčanu potporu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Podravka d.d. Koprivnica i Raiffeisen BANK Austria d.d. Zagreb. Časopis je besplatan.

Adresa uredništva:

ISHA Zagreb – Klub studenata povijesti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:

urednik.protempore@gmail.com